

люд і захланних сусідів: «Сусіди обох нас з тобою І тиснуть, і днуть, брате ляше...». У Шевченка переважають христоцентричні мотиви, у Франка – державницькі. Обидва тексти гранично ширі, концептуально споріднені, сьогодні підтверджені дружнім тандемом двох держав.

Література: *Бистрова Бистрова 2006*: 200. Імплицитні можливості слова в художньому тексті. Дрогобич: Коло, 2006. – 200 с.; *Грабович Григорій*. Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка. З англ. – К.: Часопис «Критика», 1998. – 212 с.; *Льницький, Будний*: Порівняльне літературознавство. Частина I. Лекційний курс. Навчальний посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 280 с.; *Краснова Людмила, Краснова: Демський Мар'ян*. Словник літературознавчих термінів. – Дрогобич: Коло, 2007. – С. 202.; *Лосев Лосев А.* Очеры античного символизма и мифологии. – М., 1930. – Т.1. – 694 с.; *Франко Франко*. З вершин і низин. Поезії. Поема. – К.: Веселка. 1992. – С. 42.; *Чижевський Чижевський Дмитро* Поза межами краси. Філософські твори: У 4 т. – К.: Смолоскип, 2005. – Т.2. – С. 78 – 96.; *Шпет Шпет Г.Г.* Сочинения. – М.: Правда, 1989. – С. 169.; *Glowinski Glowinski Michał* Słownik terminów literackich. – Warszawa: Ossolineum, 1976. – 706 с.

В статтє освещаютя монотопикальные тексты сквозь оптику компаративистского дискурса. Объектом исследования стали произведения многих украинских и зарубежных художников слова.

Ключевые слова: текст, компаративистика, иммология, дискурс, мотив, образ.

Олена Зимомря, к. філол. н., доц. (Ужгород)

Імагологічне картинотворення в умовах ситуації пограниччя

У статті здійснено спробу проаналізувати імагологічні виміри угорсько-українського дискурсу Белли Іллеши з проекцією на самобутнє віддзеркалення в його творчій свідомості «свого» та «іншого».

Ключові слова: угорсько-український дискурс, імагологічні виміри, пограниччя, національні образи.

Olena Zymomyra Imagological picture making in edge situations

In the article there was made an attempt to analyze the imagological dimensions of the Hungarian-Ukrainian discourse of Béla Illés taking into account the original reflection in his creative mind of the perception of «own» and «other» culture.

Keywords: *Hungarian-Ukrainian discourse, imagological dimensions, borderland, national images.*

Ситуація пограниччя не обов'язково породжує від'ємне спрямування імагологічного картинотворення. Тут вступає в дію оцінювання іншої культури, її розвитку в історичній траєкторії з позицій життєвого досвіду автора. У цьому сенсі художній світ відомого угорського романіста Бели Іллеша (1895 – 1975), який репрезентує досягнення літературного процесу на угорсько-українському помезж'ї, постає своєрідним культурологічним феноменом. Його основу творить міжетнічна діалогічність як самобуття сполука традицій неспоріднених народів – угорського та українського. У свою чергу, визначення значущості національної літературної традиції неможливе без її зіставлення з іншими літературними ідентичностями. Це особливо важливо тоді, коли, як спостеріг І. Лімборський, «виникає примарна перспектива розрізнити, що є власне «своє», а що «чуже» у художній парадигмі певної епохи» [Лімборський 2011: 58].

Український та угорський народи упродовж тисячоліття спільно проживали й проживають на етнічно автохтонній українській території – Закарпатті. У ХХ ст. цей край був пов'язаний з різними державними організаціями (Австро-Угорська монархія – до 1918, Чехословацька Республіка – до 1939, Угорщина – до 1944, СРСР – до 1991, від 1991 – Україна), а з ними і з духовними змаганнями багатьох народів – українського, угорського, російського, словацького, чеського, румунського, німецького, болгарського, єврейського, ромського. Проте, як переконливо зауважив дослідник історичного й культурного минулого Закарпаття О. Мишанич (1933 – 2004), територія Українських Карпат «формувалася і залишалася однією цілісною структурою, не втрачаючи свого слов'янського, руського, а в нові часи українського характеру» [Мишанич 1992: 3]. Підвалини для такого висновку заклав свого часу уродженець Закарпаття Ю. Гуца-Венелін (1802 – 1839). Визначний славіст присвятив історії та культурі Галичини та Закарпаття, зокрема, такі праці, як

«О споре между южанами и северянами насчет их россизма», «О песнелюбии славян закарпатських», «Мадырские слова, взятые из русского языка», «Об украинском правописании», «Карпаторусские пословицы», «Несколько слов о россиянах венгерских и также одно слово историческое о православной греко-католической церкви в Венгрии». Він, як і засновник німецького мовознавства В. Гумбольдт (1767 – 1835), визнавав роль географічного фактору в історичному розвитку, вбачав у мові історичну рису народності. Істотну увагу Ю. Гуца-Венелін приділяв зв'язкам і взаємовідносинам народу зі своїми сусідами. При цьому він відстоював ідею автохтонності слов'ян Карпатської і Галицької Русі. Так, у праці «Кілька слів про угорських руських...» дослідник розкрив питання про руське (українське – О. З.) населення в межах Угорської держави. Він відкидав погляди угорських літописців та їхніх послідовників, які заперечували автохтонність місцевого населення Закарпаття. Вчений вважав, що слов'яни з давніх часів заселяли Карпати й Паннонію. Він рішуче протестував проти тієї концепції, згідно якої слов'яни вперше появились на цій території разом із угорцями наприкінці IX ст. Розвінчуючи це твердження, Ю. Гуца-Венелін у праці «Топографическое обозрение Дунайской долины» констатував: «Но это очевидная ошибка венгерских летописцев, ибо Русь не была так подвижна, кочевавшие у Дона угры и не могла так легко сниматься с якоря, как они. Переход угров с Дона за Карпаты точно можно назвать пришествием, но Русь, которая искони касалась Карпат, не имела нужды переходить за горы, которые она искони проникла» [Пальок 2002: 88].

Закарпаття має чимало самобутніх ознак, якщо уявляти паралелі духовних устремлінь носіїв тих етносів, які спільноту проживали у краї. Тому й не дивно, що цей регіон з його унікальним перехрестям культур увійшов у творчу біографію видатних представників різних народів. Так, у свідомості угорців виринають такі постаті, пов'язані з історичними долями Закарпаття, як І. Зріні (1643 – 1703), Ф. Ракоці (1676 – 1735), Ш. Петефі (1823 – 1849), М. Мункачі (1844 – 1900). До названих імен слід віднести й класика угорської літератури XVII століття І. Дендеші (1629 – 1704), уродженця міста над Ужем.

Окреслюючи цей контекст, що має органічний зв'язок з міжетнічною діалогічністю у полікультурному середовищі пограниччя, наголосимо: до літопису Закарпаття власні сторінки вписали видатні діячі української культури. Серед них – Я. Головацький (1814 – 1888), М. Драгоманов (1841 – 1895), І. Франко (1856 – 1916), М. Садовський (1856 – 1933), А. Алиськевич (1870 – 1949), В. Гнатюк (1871 – 1926), С. Черкасенко (1876 – 1940), В. Пачовський (1878 – 1942), О. Олесь (1878 – 1944), В. Бірчак (1881 – 1948), М. Підгірянка (1881 – 1963). Українські та угорські культурні традиції багатонаціонального регіону примножували носії різних історичних епох, зокрема, М. Андрелла (1637 – 1710), А. Бачинський (1732 – 1809), М. Балудянський (1769 – 1847), М. Лучкай (1789 – 1843), Ю. Гуца-Венелін (1802 – 1839), О. Духнович (1803 – 1865), А. Волошин (1874 – 1946), Й. Бокшай (1891 – 1975), В. Гренджа-Донський (1897 – 1974), Ю. Боршош-Кум'ятський (1905 – 1978), Ф. Потушняк (1910 – 1960), С. Панько (1920 – 1976), І. Чендей (1922 – 2005), П. Скунець (1942 – 2007). Тут слід погодитися зі спостереженням В. Васовчик про те, «що зіставне дослідження сприйняття окремих творів або ж цілого комплексу письменницької спадщини того чи іншого художника слова також повинно входити в проблематику дослідження угорсько-українських літературних зв'язків» [Васовчик 1992: 59]. Дослідниця слушно наголошує на таких складових рецепції, як момент нерівномірності засвоєння літературних цінностей в окремих регіонах країн літератури-реципієнта, а також хронологічний принцип дослідження міжлітературних взаємодій. Бо ж кожне покоління «шукає і знаходить відповіді на злободенні питання своєї сучасності в літературній і художній спадщині минулого» [Васовчик 1992: 59].

Осмилення розробки теми імагологічних вимірів на прикладі творчості Б. Іллеша творить ґрунт для різноманітної рецепції топонімічних понять, які панорамно розкривають первинну самоназву Карпатської України. Вона – завдяки самореалізації творчої уяви М. Драгоманова, О. Олесья, В. Пачовського, І. Ірлявського – набула цілої низки метафоричних забарвлень в її образах: «Срібна Земля» (В. Пачовський, І. Ірлявський), «Країна зраненого брата» (М. Драгоманов), «Країна

див» (О. Олесь). А під пером визначного чеського письменника Івана Ольбрахта (1882 – 1952), який як журналіст неодноразово проживав в Ужгороді, Колочаві, Воловому (нині Міжгір'я), постав образ «Землі без імені» («Země bez jména», 1932) на сторінках циклу репортажів з аналогічною назвою. Результатом вивчення ендемічного історико-етнографічного, соціально-економічного матеріалу стала поява його публіцистичних замальовок «Гори і сторіччя» («Hory a staletí», 1935), циклу оповідань «Гоlet у долині» («Golet v údolí», 1937), а також «перлини чеської художньої прози» [Zimomrja 1977: 4] – соціального роману «Микола Шугай – розбійник» («Nikola Šuhaj loupežník», 1933). Твір набув справжнього резонансу на рівні перекладних інтерпретацій різними мовами, зокрема, німецькою – Ергарда Біттнера [Olbracht 1953]. Його переклад від 1953 року засвідчив, що творче змагання чеського митця спроможне на виникнення ефекту оригінальної художньої вартості як культурно-історичного явища.

У цьому аспекті важливою є така деталь: до образу народного ватажка-месника звертався й автор «Карпатської рапсодії» («Kárpáti rapszódia», 1939) Б. Іллеш. 1924 року у видавництві «Московський робітник» російською мовою опубліковано його історичну повість «Микола Шугай» у перекладі Г. Генкеля. Її вихід засвідчив органічне сприйняття з боку угорського творця тогочасних ідеологічних схем. Він демонстративно змалював опришка борцем за «радянську владу», який у фіналі твору фантазмагорично отримав благословення Леніна на організацію соціалістичної революції в Закарпатті. Аналогічні акценти характерні і для роману «Карпатська рапсодія», де герої розкладають вогнища на вершинах Карпат, аби «показувати шлях вершникам Будьонного» [Illés 1963: 208], і «сповідують віру Леніна» [Illés 1963: 555].

Зі Закарпаттям Б. Іллеша зріднили роки дитинства, які він провів у Берегові. Вже у ранній збірці новел «Погребання Петра Русина» («Ruszin Petra temetése», 1921) Б. Іллеш подав майстерні замальовки з життя угорських та українських селян і робітників. Натомість у трилогії «Карпатська рапсодія» розгорнута панорама Закарпаття від першого десятиліття ХХ століття до 1923 року. При цьому у тканину розповіді, що розгортається у трьох частинах роману («Молоде вино» («Új bor»), «Люди в лісі» («Erdei

emberék»), «Царство Григорія Жатковича» («Zsatkovics Gergely Királysága»), Б. Іллеш вкрапив цілу низку гумористичних епізодів, завершених новел. Вони підкреслюють своєрідність мікросвіту багатонаціонального краю напередодні Першої світової війни в умовах Австро-Угорської монархії. Типовою у цьому плані може послужити наступна сентенція, яку висловив герой роману Довготелесий Гозеліц: «Угорець посипає свій хліб червоним перцем. Єврей мастить його часником. Русин їсть просто сухий хліб. Але порожній шлунок у кожного голодного пеметинця бурчить тільки однією мовою» [Illés 1963: 261]. З іншого боку, довготривалий характер угорсько-українських контактів, традиція яких сягає давніх віків, не означає, що ці взаємини повсякчас були доброзичливими й сприяли формуванню виключно позитивному візерунку українців у сприйнятті угорців. У творі це ілюструє, зокрема, епізод з відвідуванням сваявської школи інспектора Немети з Берегова: «Сваявська школа, – звернувся до нього в присутності усього класу Ороді, – дає красномовний доказ культурної переваги угорської раси. В класі сидять разом і оримують однакове виховання угорські, єврейські і русинські діти. Угорські діти, пане інспекторе, вчать добре. Євреї – посередньо. А русини нездатні засвоїти найелементарніші знання» [Illés 1963: 67]. Нестаток у ґрунтовних і збалансованих відомостях як про Закарпаття, зокрема, так і Україну загалом, знайшов своє віддзеркалення у низці стереотипів. Їхня дієвість посилювалася нечутливістю до специфіки національної культури. Звідси – наявність у фольклорі різних національних груп краю принизливих штампів. Так, у романі Б. Іллеша учитель угорської школи, оповідаючи дітям про національно-визвольну війну угорського народу упродовж 1703 – 1711 під проводом Ференца Ракоці, використав прислів'я «tót nem ember, kása nem étel» / «словак – не людина, каша – не їжа» [Illés 1963: 73]. При цьому цей ритмізований вислів вже в оповіді словацького вихователя набуває трансформованого вигляду з акцентом на тому, що людиною не є русин. Зрозуміло, жодна спільнота не спроможна цілком відмежуватися від упереджень стосовно інших національних чи етнічних груп.

Свого часу відомий американський есеїст, автор оригінальної концепції суспільної думки В. Ліппманн (1889 – 1974)

пов'язував появу причин стереотипізації зі схильністю людини до узагальнення та спрощення знання про навколишню дійсність [Lippmann 2007: 88–89]. У свою чергу, угорський науковець Ш. Фогел у студії «Трансільванія: міф і реальність. Змінність усвідомлення трансільванців» («Transylvania: Myth and Reality. Changing Awareness of Transylvanian», 1995) наголосив на тому, що механізми (авто)стереотипізації відіграють ключову роль у процесі становлення ідентичності одиниці людства та його окремих соціальних груп [Vogel 1995: 83]. Національні стереотипи та упередження підлягають верифікації саме в імагологічних дослідженнях, оперті, у тім числі на літературні матеріали. У цьому сенсі трилогія «Карпатська рапсодія» Б. Іллеша служить істотним джерелом для пізнання збірного портрета українців Закарпаття. У більшості випадків його герої-українці, які оточують головного персонажа Гейзу Балінта, зображені у позитивному світлі. Такими виступають його «мамка і нянька Маруся.., яку до чотирьох років я любив більше, ніж матір» [Illés 1963: 33]; син Марусі Микола Петрушевич – «хороший хлопчина, просто навіть не віриться, що він русин» [Illés 1963: 62], залюблений у «безсмертні вірші Шевченка» [Illés 1963: 353]; «широкоплечий чоловік», коваль Михалко-ведмедник, риси обличчя якого були «такими твердими і різкими, що здавалося ніби вони вирізьблені з дубу або витесані з каменю; але суворість цього обличчя пом'якшувалася великими, блакитними, як волошки, усміхненими очима» [Illés 1963: 273]. Навпаки, вони викликають симпатію угорського читача, оскільки їхні долі вплетені в драматичні перипетії, що відбуваються на спільній – упродовж віків – рідній землі.

Автор з помітною емпатією представив скрутне становище мужніх і шляхетних закарпатців, про реалії життя яких у країнах Центральної та Західної Європи було парадоксальним чином обмаль правдивої інформації. Однак, у художньому світі Б. Іллеша переважає образ Закарпаття, власне, як краю лиха й нещастя. Крім цього, відчутним є негативне трактування устремлінь українців до державотворення, яке упродовж 1918 – 1939 рр. знайшло свій вияв у розбудові державного організму під назвами Руська Країна, Підкарпатська Україна, Підкарпатська Русь, Підкарпатський край, Карпатська Україна. В розумінні Б. Іллеша – творця персонажа капітана Алексея Гусева як «зразкового сталінського героя»

(А. ф. Клімо) [Klimó 2002: 226] – втілення в життя цього прагнення можливе було тільки у структурі союзу радянських республік, де він бачив також і Угорщину. З неприхованою іронією письменник характеризує збори Центральної Руської Народної Ради від 8 травня 1919 року: «Ми знаємо, що ці так звані «національні збори» мали метою перешкодити народові Підкарпатського краю заявити про своє бажання приєднатися до Радянської України. Ми знаємо, що американці наказали скликати ці збори і що ухвалена в Ужгороді резолюція була складена у Вашингтоні» [Шлєс 1963: 428]. Доціла карикатурним у прозовому полотні постав образ Григорія Жатковича – прототипа Юрія Жатковича (1885 – 1921), видатного закарпатського етнографа, письменника, літературознавця, перекладача, а також політичного діяча. Б. Іллеш змалював Ю. Жатковича, першого губернатора Підкарпатської Русі у складі Чехословаччини, як авантюриста, який прибув у Закарпаття з Нью-Йорка задля просування у Східній Європі інтересів США у цілому та американського автомобільного концерну «Дженерал моторз» – зокрема.

Художньо використавши народні перекази про заховані між горами Коцибою і Рокозатою скарби закарпатського опришка Миколи Шугая, Б. Іллеш прислужився до поширення знань про етнокультурний код українців Закарпаття не тільки в Угорщині, але й у німецькомовному світі. Адже ще 1924 року у Франкфурті вийшов друком його прозовий твір під назвою «Микола Шугай» («Nikolai Suhaj») [Шлєс 1924] у перекладі Стефана Й. Клайна. Щодо трилогії «Карпатська рапсодія», то її переклали, крім українськомовних видань в інтерпретації Г. Ігнатовича (1950), М. Івашковича та І. Мегели (1987), ще Д. Бойклев (1947) – болгарською, М. Зельдович (1949) – російською, А. Краус (1949) та М. Навратіл (1973) – чеською, Л. Зубек (1950) – словацькою, А. Яцковскі (1950) – польською, Е. Робоц (1951) – німецькою, Г. І. Тер Лаан (1956) – нідерландською, К. Янкаускас (1958) – литовською, Е. Судмаліс та Е. Грінберг (1959) – латиською, М. Аві-Шауль (1959) – івритом, Г. Б. Гардош (1963) – англійською, Л. Х. Гіанг (1981) – в'єтнамською, В. Новак (1982) – словенською мовами. Загалом Б. Іллешу належить значна заслуга у подоланні стереотипів про Закарпаття та його населення. В упередженій уяві

воно складалося з відсталих мешканців, які живуть у малоцивілізованій східній периферії Європи.

Звужені уявлення про представників інших народів передусім у літературі не мають незламний і незмінний характер. Вони підлягають, як показав аналіз творчого доробку Б. Іллеша, диференціації з урахуванням чинників синхронічності та анахронічності. Бо ж імідж українців на терені Угорщини – за минулої й сучасної епох – відрізняється в залежності від приналежності реципієнта до соціального класу, вікової категорії, місця проживання. Слід зважати на дієвість загальнонаціональних стереотипів та їхніх локальних і середовищних відповідників. Імагологічна перспектива ускладнюється й тоді, коли до різних «просторових» (географічних і соціологічних) варіацій додається ще діахронічний аспект. Під його вплив підпадає процес стереотипізації [Neuckelom 2008: 103].

У контексті українсько-угорського дискурсу ім'я Б. Іллеша постає вагомим для рецепційного процесу. Завдяки йому утверджувалося активне відображення українського образу угорською мовою.

Література: *Васовчик 1992:* Васовчик В. Ю. Перспективы исследования венгерско-украинских литературных связей / В. Ю. Васовчик // *Acta Hungarica*. – Ужгород, 1992. – I. évfolyam. – С. 58–61; *Лімборський 2011:* Лімборський І. Світова література і глобалізація / Ігор Лімборський. – Черкаси : Брама-Україна, 2011. – 192 с.; *Мишанич 1992:* Мишанич О. «Карпаторусинство» – його джерела й еволюція у ХХ ст. / О. Мишанич. – Дрогобич: Відродження, 1992. – 55 с.; *Пальок 2002:* Пальок В. В. Деякі питання історії України в працях Ю.І.Венеліна / В. В. Пальок, В. Є. Задорожний // Юрій Гуца-Венелін. До 200-річчя від дня народження. – Ужгород : Карпати, 2002. – С. 86–90; *Illés 1963:* Illés V. Kárpáti rapszódia : regény / Illés Béla ; [ill. Hincz Gyula]. – Budapest : Szépirod. Kiadó, 1963. – 596 p.; *Illés 1924:* Illés V. Nikolai Suhaj : Historische Erzählungen aus den Jahren 1920–21 / Béla Illés ; [aus dem Ungarischen übertragen von Stefan J. Klein]. – Frankfurt am Main : Der Taifun-Verlag, 1924. – 98 S.; *Klimó 2002:* Klimó Á. v. Vom Mars bis an die Donau. Der Rittmeister Alexej Gussew / Árpád von Klimó // *Sozialistische Helden : eine Kulturgeschichte von Propagandafiguren in Osteuropa und der DDR* / [hrsg. von Silke Satjukow, Rainer Gries]. – Berlin : Links, 2002. – S. 220–234; *Lippmann 2007:* Lippmann W. Public Opinion / Walter Lippmann. – Minneapolis : Filiquarian Pub Llc, 2007. – 384 p.; *Olbracht 1953:* Olbracht I. Der Räuber Nikola Schuhaj / Ivan Olbracht ; [Deutsch von Erhard Bittner]. – Berlin : Rütten & Loening, 1953. –

257 S.; *Heuckelom 2008*: Van Heuckelom K. Złodziej i złote ręczki. Polskie stereotypy w Niderlandach / Kris Van Heuckelom // Postscriptum polonistyczne. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2008. – Nr 1 (1). – S. 101–114; *Vogel 1995*: Vogel S. Transylvania: Myth and Reality. Changing Awareness of Transylvanian / Sándor Vogel // Vampires Unstaked, National Images, Stereotypes and Myths in East Central Europe ; [ed. by André Gerrits, Nanci Adler]. – Amsterdam-Oxford-New York-Tokyo : North-Holland, 1995. – P. 69–87; *Zimomrja 1977*: Zimomrja M. Internacionalista író / M. Zimomrja // Kárpátontúli ifjúság. – Uzshorod, 1977. – December 20. – Nr 151 (4272). – O. 4.

В статтє предпринята попытка проанализировать имагологические измерения венгерско-украинского дискурса Беллы Иллеша с проекцией на самобытное отражение в его творческом сознании «своего» и «другого».

Ключевые слова: венгерско-украинский дискурс, имагологические измерения, пограничье, национальные образы.

Кушнір І. Б.

УДК 821.131.1-31.09"19":7.04-055.26

Архетип матері у романі Г. Делледи “Мати”

Стаття вивчає проблему вияву архетипу матері у романі “Мати” італійської письменниці Грації Деледди (Нобелівська премія 1926 р.). Конфлікт роману вкладається у схему “МАТИ – ЧОЛОВІК – ІНША ЖІНКА”. Головний персонаж є символом безмежного материнського почуття. Мати наділена архетипними характеристиками матері-берегині, але і матері-руйнівниці. Роман відповідає схемі “провина – покарання – спокута”. Художній світ Г. Деледди демонструє сталу систему вартостей Сардинії. Жертовність матері задля блага сина у межовій ситуації робить роман психологічно складним і глибоким у традиції прози авторки.

Ключові слова: архетип, образ матері, роман.

The article deals with the problem of manifestation of the Mother archetype in the novel “Mother” by Italian writer Grazia Deledda, Nobel Prize 1926. The conflict in the novel represents the scheme “mother – man – other woman”. The main character can be considered as a symbol of infinite mother